

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Ministerie van Binnenlandse
Zaken en Koninkrijksrelaties**
DG Ruimtelijke Ordening

Postbus 20011
2500 EA Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Onze referentie
2026-0000481956

Bijlage(n)
8

Datum 18 september 2026
Betreft Resultaten Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving 2026

Goede ruimtelijke ordening zorgt ervoor dat we in Nederland alle ruimtelijke opgaven in samenhang kunnen afwegen. En dat we de keuzes kunnen maken die nodig zijn om ons land leefbaar, veilig en welvarend te houden. Nederland heeft een lange traditie bij het ruimtelijk inrichten van ons land. Door multifunctioneel ruimtegebruik en het toepassen van slimme en innovatieve oplossingen. En met een intensieve samenwerking tussen alle overheden als onze kracht. Want alleen door samen te werken kunnen we het verschil maken voor Nederland ten aanzien van woningen, water, natuur, infrastructuur, de energievoorziening, landbouw, economie, bedrijven, cultureel erfgoed en defensie.

Tijdens de Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving (BO's Leefomgeving) van 7, 9 en 10 september jl. heb ik namens het kabinet vanuit mijn coördinerende rol als minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening gesprekken gevoerd met verschillende bestuurders van provincies, gemeenten en waterschappen. Ook de minister en staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), de staatssecretaris van Klimaat en Groene Groei (KGG) en de staatssecretaris van Defensie waren hierbij aanwezig. Hun portefeuilles vertegenwoordigen namelijk belangrijke aspecten van de leefomgeving. Door onze gezamenlijke aanwezigheid hebben we met de medeoverheden in samenhang over de ruimtelijke opgaven kunnen spreken.

Met deze brief stel ik uw Kamer, mede namens de aanwezige bewindspersonen op de hoogte van de uitkomsten van deze overleggen en de afspraken die met de medeoverheden zijn gemaakt. Met deze afspraken zetten wij de volgende stappen die nodig zijn om de verschillende opgaven een goede plek in de leefomgeving te geven en Nederland toekomstbestendig in te richten. Alle financiële afspraken zijn onder voorbehoud van een besluit door de verantwoordelijk bewindspersoon binnen de bestaande financiële kaders.

Ik dank de medeoverheden voor hun deelname aan de overleggen en ik dank alle betrokkenen voor al het voorbereidende werk dat is verzet.

Leeswijzer

Als eerste ga ik in op (I) de positionering van de BO's Leefomgeving binnen de interbestuurlijke samenwerking. Vervolgens zal ik (II) de ontwikkelingen rond het Programma NOVEX toelichten, dat bestaat uit de NOVEX-gebieden en NOVEX-provincies. Hierbij benoem ik een aantal algemene punten en gemaakte afspraken. Tenslotte neem ik u mee in (III) de resultaten van de BO's Leefomgeving 2026 per landsdeel.

Samenwerken in de ruimtelijke ordening en fysieke leefomgeving

Samenwerken in de ruimtelijke ordening en fysieke leefomgeving betekent samenwerken aan de toekomst. Uw Kamer is daarover al enige tijd met het kabinet in gesprek. Zo heb ik op 9 en 30 maart met uw Kamer van gedachten gewisseld over de Ontwerp-Nota Ruimte tijdens het Notaoverleg. Het gaat hier over inhoud en keuzes die het kabinet maakt voor Nederland naar de toekomst. Daarnaast heb ik naar aanleiding van de moties die de Kamerleden hebben ingediend tijdens het Notaoverleg uw Kamer in een reactie¹ geïnformeerd over hoe ik uitvoering zal geven aan deze moties, met het oog op de afronding van de Nota Ruimte. Mede daarover heb ik uw Kamer gesproken tijdens het Commissiedebat op 11 juni en het tweeminutendebat op 25 juni.

De Nota Ruimte is de nieuwe integrale visie op de fysieke leefomgeving van Nederland (de nieuwe Nationale Omgevingsvisie, zoals bedoeld onder de Omgevingswet) en is daarmee voor het Rijk het kader met keuzes voor nu, tot 2050 (straks) en een doorkijk naar 2100 (later). Voor de medeoverheden geeft de Nota Ruimte richting aan de lange termijn, voor de uitwerking en planologische doorwerking naar de regionale ontwikkelingen en keuzes en voor verdere gezamenlijke realisatie met het Rijk. De realisatie zal uitgewerkt worden via de Uitvoeringsstrategie die we in samenwerking met de medeoverheden zullen uitwerken.

De Nota Ruimte wordt opgebouwd langs vier integrale thema's: 1. Wonen, werken en bereikbaarheid, 2. Economie en energie, 3. Landbouw en natuur en 4. Water en bodem. Ook de sectorale thema's milieu en gezondheid, cultureel erfgoed en landschap en defensie komen aan bod. Ik zal het voorstel voor de definitieve Nota Ruimte nog dit jaar aan uw Kamer sturen.

Via de Uitvoeringsstrategie voor de Nota Ruimte worden keuzes gemaakt over de wijze van instrumenteren en zorgen we voor doorwerking van de Nota Ruimte naar het diverse sectorale rijksbeleid en in de gebiedsgerichte samenwerking. De Uitvoeringsstrategie wordt op basis van de Nota Ruimte gemaakt. Ik wil de ruimte nemen om dit goed te bespreken met de medeoverheden, omdat veel van de doorwerking in gezamenlijkheid zal worden opgepakt. Tijdens de BO's Leefomgeving is een concept van de Uitvoeringsstrategie besproken. Ook is besproken dat we ervoor kiezen om eerst de Nota Ruimte af te ronden met de keuzes en dan de tijd te nemen in het eerste kwartaal van 2027 om samen de Uitvoeringsstrategie af te ronden. Daarmee zal de Uitvoeringsstrategie na de definitieve Nota Ruimte worden gepubliceerd. Ik constateer dat er voor deze werkwijze en planning breed draagvlak is.

I. Positionering BO's Leefomgeving

De BO's Leefomgeving zijn de belangrijkste jaarlijkse integrale tafel voor het Rijk en de regio om samen alle ruimtelijke opgaven die veelal sectoraal worden uitgewerkt en opgepakt, te bespreken, daar waar het kan schuren of botsen. En ook afspraken vast te leggen en de gezamenlijke koers uit te zetten voor het fysieke domein het komende jaar.

Met de definitieve Nota Ruimte en de Uitvoeringsstrategie staan Rijk en de regio's voor de uitdaging om de visie samen tot uitvoering te brengen. Alleen door als kabinet en medeoverheden samen te werken met de Tweede en Eerste Kamer en maatschappelijke organisaties, kunnen we de resultaten boeken waar Nederland op rekt. In lijn met het Coalitieakkoord maakt dit kabinet werk van een slagvaardige overheid, bijvoorbeeld door het verminderen van regeldruk en het efficiënter inrichten van overlegstructuren. En via een interbestuurlijke Samenwerkingsagenda geeft het kabinet samen met het

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2025-2026, 29 435, nr. 320.

Interprovinciaal Overleg (IPO), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Unie van Waterschappen (UvW) opvolging aan het rapport 'Samen bouwen aan resultaten' van de Studiegroep Interbestuurlijke Verhoudingen, met aanbevelingen voor sterke, toekomstbestendige interbestuurlijke verhoudingen.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Tijdens de BO's Leefomgeving hebben kabinet en de medeoverheden gesproken over de samenhang tussen de overlegstructuren in het fysieke domein.² In onderstaande alinea's schets ik de eerste denkrichtingen, zoals die met de medeoverheden zijn besproken. Tijdens de BO's Leefomgeving is afgesproken om de samenhang tussen de overlegstructuren met medeoverheden in de fysieke leefomgeving met de betrokken departementen en de medeoverheden langs deze lijnen verder uit te werken.

Uitgangspunt is om de overlegstructuur met medeoverheden samen zo in te richten dat deze optimaal bijdraagt aan de realisatie van de Nota Ruimte, bijvoorbeeld door de gebiedsgerichte samenwerking via de NOVEX-aanpak verder door te zetten. In lijn met de kabinetsinzet voor een slagvaardige overheid is het onze gezamenlijke inspanning om het aantal (inter)bestuurlijke overleggen te verminderen. Het BO Leefomgeving neemt hierin een centrale positie binnen de overlegstructuur voor de fysieke leefomgeving als de integrale (integrerende) tafel voor het gesprek tussen kabinet en medeoverheden over de gebiedsgerichte uitwerking van de Nota Ruimte. De BO's Leefomgeving zijn als tafel tussen kabinet en medeoverheden onmisbaar voor de afstemming, het bewaken van de uitvoerbaarheid van beleid en het benutten van koppelkansen bij de realisatie van de ruimtelijke opgaven. Dit werd tijdens de BO's Leefomgeving door kabinet en medeoverheden onderschreven. Ook is besproken dat dit vraagt om voldoende ruimte op de agenda voor het open strategisch gesprek, zodat kabinet en medeoverheden gezamenlijk de schouders kunnen zetten onder de grote ruimtelijke opgaven en zo voor Nederland het verschil kunnen maken.

De thema's in de Nota en de Uitvoeringsstrategie vormen logischerwijs de agenda van het BO Leefomgeving. Het integrale gesprek op de BO's Leefomgeving is onlosmakelijk verbonden met de sectorale/thematische overlegtafels voor het fysieke domein. Per thema in de Nota Ruimte zijn er interbestuurlijke overleggen, zoals het BO VRO, BO MIRT, BO Mobiliteit, BO Klimaat en Energie (incl. MIEK-special), BO Economie, Regio en Ruimte en het BO Landelijk Gebied en het BO Natuur. Het jaarlijkse integrale gesprek in de BO's Leefomgeving geeft richting en kaders aan nadere inhoudelijke uitwerking, de inzet van instrumentarium en de uitwerking van maatregelen en/of oplossingen via de bestaande sectorale/thematische tafels, wat kan leiden tot investeringsafspraken. Ook kunnen deze sectorale tafels opgaven adresseren die een integrale afweging vragen op het eerstvolgende BO Leefomgeving. De BO's Leefomgeving vinden normaliter jaarlijks in juni plaats, zodat er in de tweede helft van het jaar gelegenheid is voor de uitwerking op de sectorale/thematische tafels. Zo ontstaat er een logische cyclus van bestuurlijke overleggen met de medeoverheden.

Rol voor Ruimtelijke informatie

Er liggen mogelijkheden om monitoring van afspraken en data gedreven werken een steviger positie op de agenda van de BO's Leefomgeving te geven. De grote ruimtelijke opgaven vragen om het sneller afwegen, maken en uitvoeren van keuzes met eenduidige en betrouwbare ruimtelijke informatie als basis. Ik zie in heel het land goede voorbeelden waarbij provincies, gemeenten, waterschappen en Rijk ruimtelijke

² In lijn met de motie van Asten c.s. (Tweede Kamer, vergaderjaar 2025-2026, 29 435, nr. 276) wordt in de Uitvoeringsstrategie ingegaan op de samenhang tussen de bestaande overlegstructuren met medeoverheden, waarbij een integrale aanpak wordt gehanteerd.

informatie in de gebiedspraktijk toepassen. Op het BO Leefomgeving kunnen we elkaar met die praktijkvoorbeelden inspireren. Data kan ons ook helpen bij monitoring van de afspraken die we maken.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Ruimtelijke informatie speelt een veelzijdige rol in de samenwerking van het Rijk met medeoverheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties: het ondersteunt integraal beleid in combinatie met ontwerpend onderzoek. In de vijf landsdelen zijn diverse data gedreven initiatieven in gebruik en ontwikkeling. Kaarten en simulaties worden vroegtijdig en veelvuldig ingezet om ruimtelijke scenario's te verkennen. Een aansprekend voorbeeld van intensieve interbestuurlijke samenwerking en het innovatieve karakter van scenario denken in beleid is de ontwikkeling van digitale tweelingen. Ook de landelijke voorzieningen zoals de Basisregistratie Ondergrond (BRO) en het Digitale Stelsel Omgevingswet wil ik benoemen als voorbeelden waarbij datagebruik en -koppeling zorgt voor het versnellen van procedures. Daarnaast wordt ruimtelijke informatie ingezet om de ruimtelijke arrangementen verder aan te scherpen, waarbij beleidsdoelen meetbaar worden gemaakt.

Versnelling woningbouw

Met de aanpak Nationaal Grootschalige Woningbouwlocaties (NGW) neemt het kabinet meer regie op specifieke locaties: er wordt bijgedragen aan het (versneld) realiseren van grote aantallen woningen, op de korte-, middellange en lange termijn. Er zijn door de taskforce Versnelling Woningbouw vijf nieuwe nationaal grootschalige woningbouwlocaties aangewezen in Deventer, Haarlem, Leeuwarden, Weert en Maastricht. Deze locaties zijn geselecteerd op basis van een uitvraag onder de provincies waarbij potentiële locaties (minimaal 3.500 woningen) zijn aangedragen conform het afweegkader NGW. Bij de beoordeling van de voorstellen is gekeken naar die locaties waarbij de belangrijkste woningbouwrandvoorwaarden (water en bodem, netcongestie, stikstof, drinkwater en bedrijvigheid) geen zwaarwegende belemmering vormen om voor 2036 hun programma te realiseren. Voor de vijf aangewezen locaties zijn er op gebied van netcongestie en bedrijvigheid nadere afspraken met gemeenten te maken. Er is expliciet gekeken naar locaties waar geen aanvullende Rijksmiddelen voor bereikbaarheid nodig zijn om de woningen te realiseren. Naast het aanwijzen van de vijf locaties op de korte termijn, worden in de Nota Ruimte nog eens vijf locaties voor de middellange termijn (t/m 2040) aangewezen en wordt een toekomstperspectief voor nieuwe locaties op de langere termijn geschetst. Deze locaties bevinden zich voornamelijk in de NOVEX-verstedelijkingsgebieden. Daar worden de uitkomsten van de Taskforce Versnelling Woningbouw verbonden met de inhoud uit de NOVEX-gebieden. Daarnaast wordt gekeken hoe de uitwerking van de VISTA-strategie³ slim gekoppeld kan worden aan deze gebieden.

In het BO Leefomgeving Noord en het BO Leefomgeving Zuidwest is het rapport *Onderzoek rendementseisen van WoKT-regeling ten aanzien van Fryslân, Groningen, Drenthe en Zeeland* besproken en vastgesteld. Dit onderzoek was, zoals afgesproken in de BO's MIRT in januari 2026, gericht op het effect van het toepassen van generieke rendementseisen voor de landelijke regeling Woningbouw op Korte Termijn (WoKT) op de WoKT-voorstellen in de provincies Groningen, Fryslân, Drenthe en Zeeland. Onderdeel van dit onderzoek was de vraag of een landelijke regeling gericht op woningbouw en mobiliteit met generieke criteria recht kan doen aan de verschillen in

³ De VISTA-strategie (versterken, initiëren, stimuleren, transformeren, accommoderen) is de gebiedsgerichte strategie voor ruimtelijk economische ontwikkeling (wonen en werken in samenhang met bereikbaarheid) die in de Nota Ruimte is geïntroduceerd. Meer op ruimtelijkeordening.nl.

woningbouwopgaven in verschillende regio's, mede in het licht van de activiteiten in het kader van Elke Regio Telt. In het onderzoek is geconcludeerd dat de generieke criteria het lastiger maken om een succesvolle WoKT-aanvraag te doen en onvoldoende rekening houden met regionale verschillen. Het sloot daarmee niet goed aan op de uitgangspunten van Elke regio telt. In de BO's Leefomgeving Noord en Zuidwest is afgesproken dat het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat bij toekomstige regelingen gericht op woningbouw en mobiliteit vroegtijdig met de verschillende regio's in gesprek treedt. Bij het vormgeven van de regelingen worden de geleerde lessen toegepast. Het gehele rapport is bijgevoegd bij deze brief.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

II. Programma NOVEX

Binnen het Programma NOVEX werken Rijk en medeoverheden samen aan de vertaling van nationale en regionale ruimtelijke keuzes naar gebieden. NOVEX ondersteunt de gezamenlijke afweging van ruimtelijke opgaven, helpt rollen en verantwoordelijkheden te verduidelijken en brengt de benodigde bestuurlijke besluiten met elkaar in samenhang. Daarmee draagt NOVEX bij aan de samenhang tussen de keuzes uit de Nota Ruimte én doelgericht versnellen van de uitvoering. Het coalitieakkoord zet in op duidelijke ruimtelijke keuzes en regie. In de Nota Ruimte krijgen deze keuzes vorm, terwijl NOVEX zorgt voor gebiedsgerichte doorwerking en uitvoering in samenwerking met medeoverheden. Instrumenten uit o.a. de Omgevingswet kunnen daarbij worden benut.

Tijdens de BO's Leefomgeving zijn alle NOVEX-gebieden, de NOVEX-provincies en de drie verstedelijkingsgebieden Stedendriehoek, Limburg Centraal en Twente aan bod gekomen. Gezamenlijk hebben de regio's en Rijk keuzes gemaakt over aantallen woningen en werkplekken, waardoor de stap naar realisatie kan worden gemaakt. Kortom: er wordt ruimte gecreëerd daar waar behoefte aan is.

NOVEX-gebieden en drie verstedelijkingsgebieden

Binnen het spoor NOVEX-gebieden zijn 16 NOVEX-gebieden aangewezen waarin de regio en het Rijk samen langjarige regie voeren op de elkaar overlappende fysieke opgaven. Er zijn drie typen NOVEX-gebieden: 1. haven- en industrie-, 2. landelijke- en 3. verstedelijkingsgebieden. Voor alle gebieden is afgelopen jaren een strategie uitgewerkt in bestuurlijk vastgestelde perspectieven (genaamd ontwikkelperspectieven) en uitvoeringsagenda's waarin de partijen afspraken maken over benodigde acties om tot realisatie van dit perspectief te komen. Tijdens de BO's Leefomgeving zijn de eerste Regionale Investeringsagenda's (RIA's) vastgesteld. In deze RIA's wordt een overzicht gegeven van de financiële opgaven behorend bij de ruimtelijke opgaven in de NOVEX-gebieden. Ze dienen bovendien als zeef om te komen tot prioritering van projecten. De RIA's bevatten geen investeringsbesluiten, maar dienen als input voor toekomstige investeringsbesluiten en het stroomlijnen van de inzet van betrokken overheden. Naast de NOVEX-gebieden zijn er in 2024 nog drie gebieden aangewezen waar het Rijk samen met medeoverheden uitwerking geeft aan een verstedelijkingsstrategie en waarmee de potentie van verstedelijking in deze gebieden in kaart wordt gebracht. Dit betreft de regio's Twente, Limburg Centraal en de Stedendriehoek. Hier zijn kansen voor een brede schaa sprong op verstedelijking en grote woningbouw potentie die moet aansluiten op de regionale economische ontwikkeling. In elk van deze gebieden is inmiddels ten minste een nationaal grootschalige woningbouwlocatie aangewezen.

Het coalitieakkoord, de ontwikkelingen rond de Nota Ruimte en voortgang in de samenwerking vormen aanleiding om de aanpak in NOVEX- en verstedelijkingsgebieden aan te scherpen:

- o Voor de uitwerking en uitvoering van de Nationale ruimtelijk-economische strategie voor de energie-intensieve haven- en industrieclusters benutten en versterken Rijk en regio de bestaande NOVEX haven- en industriegebieden en wordt voor Moerdijk de interbestuurlijke samenwerking Powerportregio Moerdijk benut. Voor een aantal gebieden hebben Rijk en regio afspraken gemaakt over het komen tot aanscherpingen van de samenwerking en governance. Rijk en regio hebben met alle NOVEX haven- en industriegebieden afspraken gemaakt om de komende tijd toe te werken naar een gezamenlijk (a) strategisch profiel, (b) ruimtelijk handelingsperspectief en (c) bijbehorend instrumentarium. De inzet is meer eenduidigheid en samenhang in de aanpak tussen de haven- en industriële NOVEX-gebieden met ruimte om van elkaar te leren. Verder hebben Rijk en regio voor alle haven- en industriegebieden afgesproken om aan de slag te gaan met het vastleggen van de fysieke contouren van de clusters, geven zij gezamenlijk opvolging aan advies over milieucontouren en verkennen zij de mogelijkheid om de clusters aan te wijzen als Versnellingsgebied in het kader van de Europese NZIA/IAA.
- o In oktober a.s. informeer ik u samen met de minister van KGG over de hoofdlijnen van de Nationale ruimtelijk-economische strategie voor de energie-intensieve haven- en industrieclusters, die in de Ontwerp-Nota Ruimte zijn benoemd als clusters van nationaal belang. We zullen meer inzicht geven wat de strategie is, hoe we de samenhang tussen de clusters borgen en wat de rol van het Rijk is. Daarbij worden de resultaten van het ontwerp onderzoek *'Schaarse ruimte, scherpe keuzes; strategieën voor toekomstbestendige energie-intensieve haven- en industrieclusters'* gedeeld. Dit onderzoek laat zien dat de energie-intensieve haven- en industrieclusters cruciale knooppunten zijn in vijf (inter)nationale netwerken en systemen: logistiek, chemie, energie, fossiel en (kritieke) grondstoffen. In de Ontwerp-Nota Ruimte zijn deze clusters ook als 'van nationaal belang' benoemd.
- o De landelijke gebieden verbinden de ruimtelijke uitkomsten van de Taskforce Landbouw, Natuur en Stikstof met hun aanpak. Ook zijn er afspraken gemaakt over het uitwerken van een gezamenlijke grondstrategie (de Peel) en het bereiken van meer groen stedelijk uitloopgebied (Arnhem-Nijmegen Foodvalley).

NOVEX Provincies

In het NOVEX Provincies-spoor stemmen Rijk en provincies nationaal omgevingsbeleid (Nota Ruimte) en provinciaal omgevingsbeleid (POVI) op elkaar af met behulp van een doorlopende strategische dialoog en bestuurlijke afspraken, zoals in de Ruimtelijk Arrangementen uit 2025. Daarbij gaat het om afspraken over ruimtelijke opgaven die vaak meerdere beleidsterreinen raken en om keuzes vragen tussen verschillende ruimteclaims. Voorbeelden zijn de VISTA-strategie, samenhang tussen woningbouw en bereikbaarheid, de ruimtelijke inpassing van energie-infrastructuur en netcongestie, de combinatie van landbouw, natuur en water, de beschikbaarheid van zoetwater en de ruimtelijke inpassing van defensieopgaven. Tijdens het Bestuurlijk Overleg Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening van 2 juli 2026 is interbestuurlijk ingestemd met een herijking van de werkwijze van het NOVEX-Provincies spoor. Dit om de stap naar uitvoering verder te bespoedigen. De nieuwe werkwijze richt zich op hoofdlijnen op de volgende vier punten:

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

- a. Een doorlopende strategische dialoog tussen Rijk en provincies over omgevingsbeleid - op basis van eigen bevoegdheden binnen de Omgevingswet.
- b. Selectiever Ruimtelijke Arrangementen (bestuurlijke afspraken in het ruimtelijk domein);
- c. Een aanpak voor het realiseren van doorbraken bij conflicterende (ruimtelijke) claims;
- d. Een eenduidige voortgangsmonitor van de wederkerige bestuurlijke afspraken in de Ruimtelijke Arrangementen.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Op deze manier ontstaat een cyclisch uitvoeringsproces waarin de lange termijnkoers van de Nota Ruimte en Nationale Programma's wordt verbonden met de ruimtelijke vraagstukken die zich in provincies en regio's voordoen. Dit proces start direct na afronding van de BO's Leefomgeving: de ervaringen in de verschillende provincies worden benut om de werkwijze verder te ontwikkelen. Het voornemen is om aangescherpte Ruimtelijke Arrangementen af te spreken tijdens het BO Leefomgeving volgend jaar. Hiermee hebben Rijk, provincies en koepels een goede basis afgesproken waarvandaan we in goede samenwerking verder kunnen werken.

III. Resultaten vijf BO's leefomgeving 2026 per landsdeel

De vijf regio's kennen elk hun eigen uitdagingen en kansen, die in zowel de NOVEX-gebieden als de NOVEX Provincies worden uitgewerkt tot concrete oplossingen die zichtbaar zijn voor inwoners en bedrijven. Ik constateer dat we hiermee een goede en zeer effectieve werkwijze van realisatie hebben in de gebieden en dat de regio's hierin een actieve rol nemen. Samenwerking zorgt voor maatwerk, rekening houdend met specifieke omstandigheden op regionaal en lokaal niveau, gecombineerd met sturing vanuit het Rijk door middel van het NOVEX-programma en de Nota Ruimte. Ik verwijs u ook graag naar bijgevoegde afsprakenlijst.

Landsdeel Noord

In landsdeel Noord werken Rijk en medeoverheden voortvarend samen in zowel de NOVEX-gebieden als het spoor NOVEX-provincies en de verstedelijkingsstrategie Fries Stedelijk Netwerk. Ik zie hier veel energie om de opgaven met elkaar te realiseren.

NOVEX-gebieden

In *NOVEX-gebied Groningen-Assen* is de Regionale Investeringsstrategie (RIA) 1.0 vastgesteld, waarin Rijk en Regio een eerste overzicht bieden van de investeringsopgave voor de verstedelijking. Op het BO Leefomgeving 2027 wordt deze RIA verdiept op o.a. de thema's mobiliteit, energie en bodem, water en groen. Rijk en regio brengen daarnaast in beeld welk type extra arbeidsplaatsen verwacht worden tot en met 2040, waar deze gaan landen en welke randvoorwaarden nodig zijn om deze arbeidsplaatsen te faciliteren. De resultaten worden verwerkt in de RIA 2.0 voor het BO Leefomgeving 2027.

Ook hebben Rijk en regio ingestemd met de Ontwikkel- en Uitvoeringsagenda 1.0 van NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens. Deze agenda wordt verder uitgewerkt en aangevuld met een regionale investeringsagenda die op het BO Leefomgeving van 2027 wordt vastgesteld.

In het kader van de ontwikkeling van een nationale ruimtelijk-economische strategie voor haven- en industrieclusters, is afgesproken dat Rijk en regio hier gezamenlijk uitwerking en uitvoering aan geven via de NOVEX-samenwerking Groningen | Masterplan Zeehavens, één van de NOVEX Haven- en industriegebieden. Naast de afspraken die met elk NOVEX Haven- en industriegebied zijn gemaakt, is specifiek voor

NOVEX-gebied Groningen | Masterplan Zeehavens afgesproken de uitdagingen te beschouwen als een ontwerpopgave voor de volgende generatie energie- en productielandschappen in cluster Noord-Nederland. Verder geldt dat de verdere ontwikkeling van dit cluster als één van de nationale centra voor groene groei en een circulaire en klimaatbestendige economie hand in hand moet gaan met de kwaliteit van de fysieke leefomgeving en brede welvaart in het gebied. Voor het noordelijke deel van het industriecluster Noord-Nederland (Eemshaven en Delfzijl, onderdeel van NOVEX-gebied Groningen) is gekozen bovenstaande uitwerkingen via de aanpak en uitgangspunten van de NOVEX ontwikkel- en uitvoeringsagenda op te pakken, zoals de Ruimtelijk Economische Ontwikkel Strategie en de integrale aanpak van de sleutelgebieden van Eemshaven en Delfzijl. Ontwerpend onderzoek wordt daarbij ingezet als (lerend) instrument. De scope van het NOVEX-gebied Groningen blijft ongewijzigd. Met de Regio Emmen, de provincie Drenthe en eventueel andere stakeholders wordt besproken hoe het zuidelijk deel van industriecluster Noord-Nederland (Emmen) het beste kan aansluiten bij relevante processen van het NOVEX-gebied Groningen. Hierover worden nadere afspraken gemaakt.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

NOVEX Provinces

In het voorjaar van 2026 is het ministerie van BZK/VRO met de drie noordelijke provincies, de waterschappen en de drinkwaterbedrijven gestart met een onderzoek naar de wisselwerking tussen diverse watervraagstukken en (toekomstige) ruimtelijke ontwikkelingen. Tijdens het BO Leefomgeving is het belang van dit onderzoek besproken. Dit onderzoek maakt namelijk inzichtelijk wat de implicaties van veranderingen van het watersysteem zijn voor de opgaven ten aanzien van landbouw, natuur, woningbouw economie en energie. Daarom is afgesproken om in het BO Leefomgeving van 2027 het strategische gesprek te voeren over de uitkomsten van dit onderzoek.

De *provincie Groningen* sprak waardering uit voor het Ruimtelijk Arrangement dat Rijk en provincie begin 2026 hebben ondertekend. De provincie Groningen riep op om de coördinerende rol van de minister van VRO ten aanzien van de ruimtelijke ordening en het behouden en versterken van ruimtelijke kwaliteit volwaardig te blijven invullen en liet weten te hechten aan de integrale regie en coördinatie vanuit ruimtelijke ordening.

Daarnaast is tijdens het BO Leefomgeving ingegaan op de rol van Groningen in het toekomstige nationale energiesysteem. In Groningen komen veel verschillende grote energieopgaven samen, met name rond de Eemshaven. De actualisatie van het Nationaal Plan Energiesysteem (NPE) laat zien dat de energietransitie anders verloopt dan een paar jaar geleden gedacht. Daarom kiezen we samen met de regio voor een benadering waarbij we het toekomstige energiesysteem in zijn geheel beschouwen. Groningen is daarin een essentiële schakel en zal dat ook blijven. Over de invulling daarvan zijn de afgelopen jaren bestuurlijke afspraken gemaakt, bijvoorbeeld via Nij Begun en het ruimtelijk arrangement. Dit is het vertrekpunt om de dialoog voort te zetten. Het is evident dat Groningen als provincie ook de vruchten moet kunnen plukken van het toekomstige energiesysteem. Om de Energietransitie op succesvolle wijze tot stand te laten komen is gezamenlijke inzet nodig van regio en Rijk waarbij zowel oog wordt gehouden voor regionale als nationale belangen. Daarom hebben de provincie Groningen en het kabinet afgesproken om gezamenlijk een (tijdelijke) energietafel te organiseren om richting te geven aan de ontwikkeling van de regionale en nationale energievoorziening in Groningen, mede in het licht van de doelstellingen uit de Sociale en Economische Agenda van Nij Begun. Het doel is om op korte termijn

concrete afspraken met elkaar te maken.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Binnen het *Fries Stedelijk Netwerk (FSN)* wordt gewerkt aan de Verstedelijkingsstrategie FSN 2050. Het Rijk is aangehaakt bij het uitwerken van deze strategie. Tijdens het BO Leefomgeving is afgesproken de verstedelijkingsstrategie gezamenlijk verder uit te werken en nader te concretiseren in een uitvoerings- en (investerings-)agenda. In het BO Leefomgeving is aandacht besteed aan de bijdrage die het FSN kan leveren aan nationale opgaven zoals woningbouw, ruimtelijk-economische ontwikkeling en bereikbaarheid. De vier steden vormen met de kernen en het buitengebied eromheen al een hecht netwerk en hebben gezamenlijke expertise en innovatiekracht, bijvoorbeeld ten aanzien van wateronderzoek, (maritieme) technologie, agrifood, woningbouw en bijbehorende maakindustrie. Met de Verstedelijkingsstrategie moet de bijdrage aan deze nationale opgaven en de samenwerking tussen Rijk en regio op deze opgaven scherper en concreter worden.

De *provincie Drenthe* waardeert de nieuwe werkwijze voor NOVEX Provincies, waarin ruimte is voor continue dialoog tussen Rijk en provincie, en werkt graag samen met het Rijk toe naar aangescherpte afspraken in het Ruimtelijk Arrangement 2027. Belangrijke thema's zijn onder andere netcongestie, zoetwaterbeschikbaarheid, woningbouw. De provincie Drenthe waardeert de goede samenwerking met Defensie in de provincie zoals bij de kazernes in Havelte en Assen. De provincie Drenthe en gemeenten zien uit naar verdere samenwerking, bijvoorbeeld bij de gebiedsuitwerkingen in de provincie.

De *regio Emmen* (initieerregio) heeft specifiek de aandacht in de samenwerking tussen provincie Drenthe en Rijk. Tijdens mijn werkbezoek in de regio Emmen in juni hebben inwoners en bedrijven de aantrekkingskracht van Emmen en omgeving gedemonstreerd. De regio Emmen wordt in de Nota Ruimte binnen de VISTA-strategie onder 'initiëren' geschaard. De regio neemt het initiatief de toekomstvisie voor het gebied nader uit te werken. Verschillende ministeries zijn hierbij betrokken, zoals het ministerie van BZK (vanuit het NPVR, Plan voor de regio en als onderdeel van de Verkenning gebiedsontwikkeling Nedersaksenlijn).

Landsdeel Oost

In landsdeel Oost, provincies Gelderland en Overijssel, vinden in de NOVEX-gebieden Regio Zwolle, Arnhem Nijmegen Foodvalley en verstedelijkingsgebieden Twente en Stedendriehoek veel ontwikkelingen plaats op het gebied van woningbouw, bereikbaarheid en werkgelegenheid.

NOVEX-gebieden

In de *NOVEX-gebieden Regio Zwolle en Arnhem Nijmegen Foodvalley (ANF)* wordt hard gewerkt aan een toekomstbestendige regio. Regio en Rijk hebben voor de regio Zwolle een eerste Regionale Investeringsagenda vastgesteld. Hiernaast is afgesproken dat de partijen gezamenlijk acties uit de Taskforce Woningbouw en de VISTA-strategie vertalen naar concrete plannen en dit opnemen in hun Uitvoeringsagenda. De ontwikkelingen in Regio Zwolle hebben behalve voor de regio Oost ook invloed op regio Noord.

In Arnhem Nijmegen Foodvalley (ANF) werken medeoverheden en Rijk samen aan een vervolg op de netwerkanalyse voor 2030-2040 en de relatie en samenwerking tussen NOVEX ANF en de Aanpak Veluwe. We stellen een plan van aanpak op voor de netwerkanalyse, waarbij 'Ruimtelijke keuzes toetsen op mobiliteit' en 'Uitwerking benodigde bereikbaarheidsmaatregelen naar een agenda' centraal staan. Zo blijft de

schaalsprong wonen, economie en weerbaarheid op langere termijn uitvoerbaar blijft en brede welvaart behouden.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Wat betreft de ruimtelijke consequenties voor de stikstofreductiegebieden rond de Veluwe op de opgaven NOVEX-gebied ANF, hebben Rijk en regio het besluit genomen om de relatie, onderlinge afhankelijkheden en de samenwerking tussen NOVEX ANF en de Aanpak Veluwe nader uit te werken. Daarbij is aandacht voor de overlegstructuur, afstemming, prioritering en doorwerking naar ruimtelijke opgaven, zoals natuurherstel, water, de landbouwtransitie en de realisatie van de woningbouwopgave in o.a. de nationale en regionale grootschalige woningbouwgebieden. Rijk en regio hebben afgesproken voornemens te zijn om een RIA 1.0 te agenderen op het BO Leefomgeving 2027. De betrokken partijen bepalen momenteel op welke wijze zij toewerken naar een RIA, waarin de actualisatie van de uitvoeringsagenda eventueel wordt meegenomen.

Verstedelijkingsgebieden

Naast de NOVEX-gebieden zijn nog drie gebieden aangewezen (tijdens het BO Leefomgeving van 2024) waar integrale verstedelijkingsstrategieën voor zijn opgesteld. Twee daarvan, Twente en de Stedendriehoek, vallen binnen regio Oost. Voor de verstedelijkingsstrategie *Twente* hebben Rijk en regio dit jaar afgesproken in te zetten op een groei van 80.000 extra woningen tussen 2022 en 2050 (waarvan er inmiddels al ongeveer 10.000 zijn gerealiseerd), met de nationale grootschalige woningbouwlocatie Spoorweg Hengelo Enschede (SHE) als belangrijk vliegwiel voor de schaa sprong. Rijk en regio hebben geconstateerd dat de Twentse economie krachtig is en ruimte biedt voor kwalitatieve en kwantitatieve groei en het vergroten van het regionaal verdienvermogen, en hebben afgesproken in te zetten op een groei van ca 62.000 banen tussen 2022 en 2050 (waarvan er inmiddels al ongeveer 12.000 zijn gerealiseerd).

Voor de *Stedendriehoek (Apeldoorn-Deventer-Zutphen)* hebben Rijk en regio afgesproken de verstedelijkingsstrategie 2050 en de gezamenlijke vervolgaanpak op het BO Leefomgeving 2027 voor te leggen en voornemens te zijn deze dan vast te stellen. Er zijn tijdens dit BO Leefomgeving uitgangspunten vastgesteld die de basis vormen voor verdere uitwerking van de strategie.

De stedelijke ontwikkeling van Deventer en Apeldoorn, waaronder ook de grootschalige woningbouwlocatie(s) in Apeldoorn (BSK) en Deventer worden gepositioneerd als belangrijke dragers voor de stedelijke en economische ontwikkeling van de regio Stedendriehoek. Gezamenlijk doel van Rijk en regio is in te zetten op een kwalitatieve groei van de regio: een aantrekkelijke regio voor de toekomst met een stedelijke ontwikkeling van minimaal 48.000 woningen en bijbehorende werkgelegenheid, voorzieningen en meer ruimte voor landschap richting 2050.

NOVEX Provincies

De samenwerking tussen het Rijk en de provincies, vastgelegd via de Ruimtelijke Arrangementen, wordt als zeer positief ervaren. De NOVEX-tafels zijn per provincie de integrale overlegtafel om de sectorale opgaven integraal tussen Rijk, provincie en medeoverheden te bespreken en indien nodig op te schalen naar het BO Leefomgeving.

Op het BO Leefomgeving hebben *provincie Gelderland* en Rijk stilgestaan bij het belang van goede interbestuurlijke samenwerking op het gebied van ruimtelijke ordening, en daarnaast afgesproken om voor de komende NOVEX-cyclus een nadere prioritering in ruimtelijke opgaven te bepalen. Dit mede op basis van de Ontwerp-provinciale Omgevingsvisie Gelderland en de Ontwerp-Nota Ruimte en de onderlinge samenhang hiertussen.

Meer specifiek staan Rijk en provincie stil bij de casus Energiesysteem Eerbeek, waar de provincie mogelijkheden verkent voor de transformatie van een bedrijfsbestemming naar een maatschappelijk energiesysteem. Rijk en provincie verkennen nader of en hoe het Rijk en provincie op deze casus kunnen samenwerken, en daarnaast of het initiatief Energiesysteem Eerbeek een voorbeeldfunctie kan hebben wat betreft ruimtelijke sturing op maatschappelijke doelen onder de Omgevingswet.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Rijk en provincie Overijssel hebben afgesproken om samen verder te werken aan het Ontwerpend Onderzoek Ruimte IJssel-Vechtdelta, uitgevoerd door Ministerie BZK en provincie Overijssel. Hierbij zullen de verschillende ruimtevragers en strategische vraagstukken in beeld worden gebracht. Het onderzoek wordt o.a. gevoed door de inhoud en opbrengsten van het Perspectief IJssel-Vechtdelta in het najaar 2026. Daarnaast is afgesproken om nadere invulling te geven aan de samenhang tussen de drie verstedelijkingsgebieden van deze provincie (Zwolle, Twente, Stedendriehoek). Hierbij werken Rijk en provincie aan de vertaling van de nationale Ruimtelijk Economische Visie naar de context van Overijssel, in samenhang met de vertaling van het Nota Ruimte-concept VISTA naar de provincie, en rekening houdend met de autonome ontwikkelingen binnen de verstedelijkingsgebieden.

Tegelijkertijd werkt de provincie haar visie op de onderlinge samenhang tussen de drie gebieden nader uit met een propositie richting het Rijk. Deze afspraken leiden uiteindelijk tot een Ruimtelijk-Economische Investeringsagenda (REIA) voor Overijssel. Het is de ambitie een eerste versie van deze REIA op het BO Leefomgeving 2027 te agenderen. Tenslotte zijn de uitgangspunten en randvoorwaarden rondom de realisatie van het Munitiedepot Staphorst opnieuw bevestigd, zoals het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) en het Staphorster Bod.

Landsdeel Zuid

Op het BO Leefomgeving landsdeel Zuid, provincies Noord-Brabant en Limburg, is samen met de medeoverheden gesproken over verschillende thema's die spelen in de gebieden. Specifieke gebieden zijn o.a. de drie NOVEX-gebieden (de Peel, Zuid-Limburg en Stedelijk Brabant), het verstedelijkingsgebied Limburg Centraal, de Brainportregio en de Powerportregio Moerdijk.

NOVEX-gebieden

In *NOVEX-gebied de Peel* is een aantal strategische afspraken gemaakt, aangevuld met afspraken over de uitwerking van contouren van financiën en te gebruiken instrumentarium. Zo zijn er hernieuwde afspraken over de samenwerking in De Peel die eind 2026 worden vastgelegd in een hernieuwde samenwerkingsovereenkomst. Daarnaast werken regio en Rijk de BO Leefomgeving-afspraken uit in een geactualiseerde Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda (RUIA) en wordt er een 'Agenda voor een leefbare en ondernemende Peel' uitgewerkt. Het ministerie van Defensie zal de inpassingsopgave in de Peel verder uitwerken met betrokken provincies, gemeenten en waterschappen. Hierbij wordt een afgestemde en actieve grondstrategie uitgewerkt.

In *NOVEX Zuid-Limburg* is de Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda 2.0 in januari 2026 vastgesteld tijdens het BO MIRT. Inmiddels wordt er gewerkt aan de doorontwikkeling hiervan tot een regionale investeringsagenda (RIA). Rijk en regio hebben voor dit NOVEX-gebied afgesproken om, in lijn met andere NOVEX-gebieden met een haven- en industriecluster, gezamenlijk te verkennen hoe 1) enerzijds het NOVEX-

gebied inhoudelijk, geografisch en wat betreft governance geoptimaliseerd kan worden ten behoeve van ruimtelijk-economische opgaven in Zuid-Limburg, in elk geval voor Chemelot en bijbehorende satellietlocaties; 2) anderzijds hoe de hoofdopgaven uit het huidige NOVEX-gebied Zuid Limburg goed geborgd kunnen blijven waarbij de integraliteit behouden blijft; 3) hoe en langs welke lijn Rijk en regio gezamenlijk kunnen werken aan ruimtelijk-economische structuurversterking en 4) hoe de Rijk-regio samenwerking rond 'initiëren' voor Zuid-Limburg zoals in de Ontwerp-Nota Ruimte opgenomen concreet vormgegeven kan worden. Rijk en regio beogen over al deze vier punten in eerste kwartaal 2027 een bestuurlijk besluit te nemen en gaan pas daarna over tot formele scopewijzigingen. Parallel aan deze verkenning en vooruitlopend op definitieve besluitvorming richten Rijk en regio een informele werktafel in om inhoudelijke stappen rondom de ruimtelijk-economische ontwikkeling van Chemelot en satellietlocaties voor te bereiden, in samenhang met onder andere de gebiedsgerichte aanpak Maasbracht-Einighausen.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

In *NOVEX-gebied Stedelijk Brabant* is gesproken over een regionale investeringsagenda. De samenwerkende partijen werken hard aan deze agenda. Inzet van partijen is om op basis van de regionale investeringsagenda te komen tot een beperkt aantal sleutelprojecten. In deze RIA wordt de input van Brabant Bouwt, Multimodale Mobiliteitsprogramma's en de multimodale Agenda van SmartwayZ ook meenemen.

In *Limburg Centraal* hebben regio en Rijk ingestemd met de gezamenlijk opgestelde "Verstedelijkingsstrategie Limburg Centraal" als de verstedelijkingskoers voor het netwerk van de zes Limburgse steden met een IC-station in een nationale en internationale context. De verstedelijkingsstrategie richt zich op een versterking van leefbaarheid, wonen en werkgelegenheid in de Limburgse steden door in de brede stationsomgevingen in te zetten op een gemengd ruimtelijk programma. Versterking van het Limburgse stedelijk netwerk moet daarmee bijdragen aan de ontwikkeling van de provincie als geheel. Een impuls in werkgelegenheid en economische ontwikkeling is nodig om de steden zich in balans te laten ontwikkelen. Hierin bestaat een verschil in tempo en dynamiek tussen het noordelijk en zuidelijk deel van de provincie. De strategie sluit aan bij de VISTA-strategie uit de (Ontwerp-)Nota Ruimte. Vervolgstep voor Limburg Centraal is de uitwerking van een verstedelijkingsagenda. Hierin landen onder meer de resultaten uit een nog lopend onderzoek naar passende ruimte voor stedelijke economie en kennis economie in de betrokken steden.

Met betrekking tot de *Brainportregio* heeft het BO Leefomgeving Zuid kennisgenomen van de voortgangsrapportage Beethoven Wonen en van de stand van zaken van het onderzoek naar voorzieningen in de regio.

Rijk, provincie en de gemeente Moerdijk hebben afgesproken dat het haven- en industriecluster Moerdijk wordt gepositioneerd als een strategisch nationaal en internationaal knooppunt met een profiel gericht op groene chemie en circulaire ketens, kritieke grondstoffen en metalen, versterking huidige en opkomende waardeketens en grootschalige energie infrastructuur. Deze afspraken zijn leidend in de verdere uitwerking van de nationaal ruimtelijk-economische strategie voor de haven- en industrieclusters. Verdere uitwerking en vaststelling van dit profiel voor Moerdijk vindt plaats als onderdeel van het integrale ontwikkelvraagstuk in de *Powerportregio Moerdijk*. In de uitwerking wordt, net als voor de overige clusters, ook gekeken naar het

vastleggen van de fysieke- en milieucontouren voor het haven- en industriecluster als invulling van een toekomstvaste borging van gemaakte afspraken rond uitbreiding en mogelijke beleidsopties voor herstructurering. Vervolgafspraken over de uitwerking en vaststelling hiervan worden gemaakt in stuurgroepen en bestuurlijke overleggen binnen het Powerport traject.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

NOVEX Provincies

Met de *provincie Noord-Brabant* is gesproken over verschillende thema's die ruimtelijk stapelen, waaronder in relatie tot defensie. Via een realisatietafel wordt samengewerkt aan de realisatie van de defensieopgaven, zoals laagvlieggebieden. Met Noord-Brabant is afgesproken dat als gevolg hiervan een ambtelijke verkenning wordt gestart naar de relatie tussen laagvliegen en natuurcompensatie. Ook is gesproken over defensieopgaven in relatie tot grensgebieden. Zo is afgesproken om met de interdepartementale werkgroep van het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD) een botsproef te doen om te bezien welke opgaven complementair zijn en welke elkaar in de weg zitten.

Met de *provincie Limburg* is gesproken over de betekenis van de VISTA-strategie in Limburg over samenhang wonen, werken en bereikbaarheid. Rijk en regio hebben afgesproken voor de gebiedsgerichte uitwerking zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande samenwerkingen. Ook bij provincie Limburg spelen er defensieopgaven, waarbij bovenregionale en regionale behoeften spelen. Er worden al goede stappen gezet. Er ligt een Limburgse Defensie agenda en er is contact over de samenwerking industrie en innovatie. Rijk en regio zullen dit najaar nadere bestuurlijke gesprekken voeren over de inpassing van defensieactiviteiten. Ook zal het Rijk de ontwikkelingen rondom NAVO-basis Brunssum bespreken in Brussel en de provincie en gemeenten hiervan op de hoogte houden.

Landsdeel Zuidwest

In landsdeel Zuidwest werken Rijk en medeoverheden voortvarend samen in zowel de NOVEX-gebieden als het spoor NOVEX-provincies.

NOVEX Schipholregio is dit jaar in landsdeel Zuidwest besproken en is herbevestigd om land- en luchtzijdige zaken met elkaar te bespreken.

NOVEX-gebieden

Om in *NOVEX-gebied Zuidelijke Randstad* de realisatie van de programmalijn Gezonde en Klimaatadaptieve Delta te bewerkstelligen, hebben regio en Rijk bepaald welke investeringen en inzet beschikbaar zijn. De partijen committeren zich aan het opstellen van een Regionale Investeringsagenda waar programma's en projecten worden opgenomen die significant bijdragen aan de realisatie van de hoofdoggaven uit het ontwikkelperspectief.

In het *NOVEX-gebied Rotterdamse Haven* werken Rijk, de Provincie Zuid-Holland, de Gemeente Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam samen aan de ambitie om te bereiken dat de Rotterdamse haven in 2050 het meest duurzame en toonaangevende haven- en industriecluster ter wereld is in goede balans met de leefomgeving en in een krachtige en toekomstbestendige metropoolregio. Vanwege de geopolitieke, economische en energetische ontwikkelingen is deze opgave omvangrijk, uitdagend en zeer urgent voor het toekomstig verdienvermogen, de leveringszekerheid, de strategische autonomie en de veiligheid van Nederland en Europa. Dit vraagt om gerichte beleidsmaatregelen en private en publieke investeringen om de essentiële randvoorwaarden op orde te krijgen en het industriële cluster toekomstbestendig te maken.

Als volgende stap in de realisatie van de ambities hebben Rijk en Regio een Regionale Investeringsagenda 1.0 vastgesteld. Deze RIA 1.0 biedt een eerste ordenend en besluitvoorbereidend investeringskader voor de transitie van de Rotterdamse haven, een krachtige regio en in balans met de leefomgeving richting 2050. Het bundelt opgaven en projecten, geeft inzicht in de ordegroottes van de opgaven en welke financiële middelen daarmee gemoeid zijn en geeft een overzicht van relevante fondsen. Deze RIA 1.0 bevat geen nieuwe financiële afspraken of verplichtingen tussen partners, maar beoogt wel als basis voor mogelijke toekomstige financiële afspraken te kunnen dienen. Vanwege de urgentie van de opgaven in de Rotterdamse haven houden Rijk en Regio de vaart in het uitwerkingstempo. Als vervolg op de RIA wordt meteen doorgewerkt aan gerichte impact voor haven en omgeving.

Rijk en Regio zijn in januari 2026 een verkenning gestart naar oplossingsrichtingen voor ruimtegebrek in de haven en een impuls voor de leefomgeving. Tijdens het BO Leefomgeving is de goede samenwerking tussen Rijk en regio tijdens de eerste fase van de verkenning benoemd. Rijk en regio benadrukten dat het belangrijk is samen de schouders te zetten onder de volgende stappen.

In het kader van de ontwikkeling van een nationale ruimtelijk-economische strategie voor haven- en industrieclusters, is afgesproken dat Rijk en regio hier gezamenlijk uitwerking en uitvoering aan geven via de NOVEX-samenwerking Rotterdamse Haven, een van de NOVEX Haven- en industriegebieden. Naast de afspraken die met alle NOVEX Haven- en industriegebieden zijn gemaakt is specifiek afgesproken om aan te sluiten bij bestaande trajecten in dit NOVEX-gebied, zoals het werkpakket Klimaatneutraal en Circulair en de 'Verkenning ruimtegebrek haven & impuls leefomgeving'. De informatie uit het ontwerpend onderzoek wordt daarin meegenomen

Vergelijkbaar met de andere NOVEX Haven- en industriegebieden is ook voor *NOVEX-gebied North Sea Port District* afgesproken dat Rijk en regio gezamenlijk uitwerking en uitvoering geven aan de nationale ruimtelijk-economische strategie voor de haven- en industrieclusters. Er liggen opvallend veel kansen voor de doorontwikkeling als cluster van nationaal belang, onder meer vanwege de gunstige netwerkpositie op de (inter)nationale corridors en de aanwezigheid van relatief veel ontwikkelruimte. Dit in combinatie met de unieke kansen voor grensoverstijgende uitwisseling van goederen en kennis binnen het crossborder haven- en industriecluster van North Sea Port District (Vlissingen-Terneuzen-Gent) en met de Vlaamse havens. Specifiek voor NOVEX-gebied North Sea Port District is afgesproken dat Rijk en regio gezamenlijk werken aan de doorontwikkeling van de samenwerking met Vlaanderen en brengen tegelijkertijd de organisatie van de Nederlandse kant van het NOVEX-gebied meer in lijn met de andere NOVEX-gebieden, in samenhang met de Strategische Agenda Zeeland 2050. Rijk, provincie, gemeente Terneuzen en havenbedrijf North Sea Port (NSP) geven gezamenlijk de opdracht om het initiatief in de Kanaalzone te vertalen naar een gezamenlijke voorverkenning.

NOVEX Provincies

Provincie Zuid-Holland en het kabinet hebben het addendum bij het Ruimtelijk Arrangement 2025 vastgesteld. Het addendum bevat de geactualiseerde afspraken op basis van het recent vastgestelde provinciale Omgevingsbeleid, in lijn met de door het Rijk gevraagde (in 2022) en in 2024 opgeleverde Ruimtelijk Voorstel (Ruimtelijke Koers). De Koers zet het sturen op brede welvaart centraal, geeft prioriteit aan het beschermen

en ontwikkelen van een hoogwaardige, gezonde leefomgeving en laat het water- en bodembelang zwaarder meewegen bij ruimtelijke afwegingen.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Er wordt ingezet op een regionaal gedifferentieerde ruimtelijke ontwikkelstrategie, met de transformatieopgave van het bestaande ruimtelijk-economisch systeem als basis voor de samenwerking. De T van Transformatie uit het VISTA model is van toepassing voor het stedelijk gebied en de V van Versterken voor het landelijk gebied: zowel provincie, gemeenten als Rijk onderkennen dat deze gebieden niet los van elkaar moeten worden gezien vanwege de gezamenlijke randvoorwaarden en wisselwerking tussen beide gebieden.

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Verder kijken provincie en Rijk hoe er door middel van de lopende programma's op het gebied van onderwijs, zorg, leefbaarheid, veiligheid en voorzieningen een koppeling kan worden gemaakt tussen het fysieke en sociale domein. In drie nog te selecteren gebieden die onderdeel uitmaken van het Nationale Programma Leefbaarheid en Veiligheid of New Towns gemeenten, gaat dit werk worden opgepakt. Er wordt bestudeerd wat een gezamenlijke beleids- en investeringslogica kan zijn door bestaande en eventueel nieuwe middelen vanuit verschillende overheden gebundeld in te zetten waarmee de impact en samenhang groter is dan vanuit de afzonderlijke stromen.

De *provincie Zeeland* heeft het eerste Ruimtelijk Arrangement in 2025 gemaakt in samenwerking met de Zeeuwse Overheden (13 gemeenten en het waterschap) en het Rijk. Ook is een monitor ontwikkeld voor de voortgang van de wederkerige afspraken. Zeeland en het Rijk hebben ingestemd met de Voortgangsmonitor Ruimtelijk Arrangement van juli 2026. Hierin is opgenomen dat er aanvullende afspraken worden gemaakt om uitvoering te geven aan het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie (NPRD).

Zo is in het NPRD een nieuw laagvlieggebied aangewezen in vrijwel heel Zeeland en de Zuid-Hollandse Eilanden. Defensie gaat in overleg met de regio een planologisch beschermingsregime opstellen voor deze laagvlieg oefengebieden. Er worden ook afspraken gemaakt over het gebruik van oefengebieden en interactie en communicatie met de omgeving. Rijk en regio blijven in gesprek over aanvullende kansen en ruimtebehoefte in relatie tot defensie en mogelijke koppelkansen op het gebied van infrastructuur, onderwijs en kennisinstellingen, werkgelegenheid en versterking van de economie.

Ook is afgesproken met een ondertekende grondovereenkomst dat partijen samenwerken aan het realiseren van (toekomstige) ruimtelijke opgaven in de Provincie Zeeland. In dat kader stemmen partijen de inzet van hun beschikbare grondinstrumentarium, elkaars grondposities en hun expertise op elkaar af. Door wederzijds inzicht te bieden in opgaven en wensen en behoeften dragen partijen bij aan een optimale onderlinge afstemming en het zoveel mogelijk realiseren van de brede nationale doelen.

Tenslotte is in 2025 afgesproken om gezamenlijk tot een strategische agenda te komen in het kader van Zeeland 2050. Dit heeft geleid tot een agenda waarin het fysieke, economische en sociale domein wordt verbonden. Het vormt onder meer het kompas voor de herziening van de Omgevingsvisie van Zeeland. Regio en Rijk hebben afgesproken om in het eerste kwartaal van 2027 met een investerings- en realisatiestrategie te komen.

Landsdeel Noordwest

Allereerst is de aanpak van het thema wateroverlast besproken door het Deltaprogramma deelgebied Centraal Holland. Hierbij hebben regio en het kabinet afgesproken hieraan te blijven werken op het Centraal Holland schaalniveau. Rijk en regio zijn voornemens overeenstemming te vinden over het meest kansrijke pakket aan maatregelen en bijbehorende risicokeuze in zowel het hoofdwatersysteem, het regionale systeem als ruimtelijk (polders en stedelijk gebied) en dit in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving 2027 neer te leggen. Kern van de inzet binnen Centraal Holland is samenwerking met vele aanpalende (gebieds)processen, waaronder met NOVEX-gebieden.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

NOVEX-gebieden

De stapeling van ruimtelijke claims is duidelijk terug te zien in de NOVEX-gebieden van regio Noordwest: er zijn grote opgaven op het gebied van o.a. economische ontwikkeling, wonen, bereikbaarheid en drinkwater.

Voor *NOVEX-gebied Utrecht-Amersfoort* hebben regio en Rijk de Regionale Uitvoerings- en investeringsagenda vastgesteld als instrument voor adaptief programmeren. Hiermee kunnen samenwerkingspartners sturen op samenhangende programmering en realisatie van projecten en maatregelen. De partijen werken samen aan verdere concretisering van maatregelen op het gebied van groen en landschap, water, bodem en klimaatadaptatie, mobiliteit, netcongestie, bedrijventerreinen en de regiopoorten. Ook door een koppeling te leggen met de uitwerking van de REIA. De uitkomsten hiervan zullen in een volgende versie van de Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda worden opgenomen.

In *NOVEX-gebied Metropool Regio Amsterdam (MRA)* wordt gewerkt aan een uitvoeringsagenda 2.0 en de Regionale investeringsagenda voor de grote verstedelijkingsopgaven in dit gebied. Het doel is deze vast te stellen op het BO Leefomgeving 2027. Uit de brede conceptversie van de uitvoeringsagenda zijn voor nu alvast zes strategisch prioritaire dossiers naar voren geschoven: de Westeinderscheg, Oer-IJ boven Noordzeekanaal, Drinkwater WAAG, Mobiliteit MRA OVAH en Schipholcorridor, de campusontwikkeling Almere (HTC/ASM/IAMM) en de Intensivering van bedrijventerreinen, ontwikkeling meerlaagse bedrijfspanden en versnellen woningbouw op sleutellocaties Zaan-IJ.

Over de Westeinderscheg en campusontwikkeling Almere zijn afspraken gemaakt. Zo hebben Rijk en regio afgesproken samen een bekostigingsstrategie te ontwikkelen en de mogelijkheden te verkennen voor ontwikkelruimte voor de groenblauwe opgaven in de Westeinderscheg als onderdeel van de gehele groenblauwe structuur van de MRA. Voor de campusontwikkeling Almere (HTC/ASM/IAMM) hebben Rijk en regio in het BO Leefomgeving hun steun uitgesproken voor de verdere ontwikkeling van de hightech campus in Almere als ontwikkeling van strategisch belang voor het toekomstige verdienvermogen van Nederland. De BO Leefomgeving-partners worden via de bestaande overlegstructuren geïnformeerd over de voortgang van de campusontwikkeling. Indien zich in de verdere ontwikkeling ruimtelijke, infrastructurele of andere gebiedsgerichte vraagstukken en/of knelpunten voordoen die bestuurlijke afstemming vragen, worden deze via het BO Leefomgeving geagendeerd.

Regio en Rijk zijn voor *NOVEX-gebied Schiphol* overeengekomen dat er verbeterpunten zijn: o.a. de lucht- en landszijdige ontwikkelingen tijdig met elkaar te delen, analyseren en beoordelen en de governance daarop aan te passen.

Regio en Rijk onderschrijven voor *NOVEX-gebied Noordzeekanaal-gebied* (NZKG) de Regionale Investeringsagenda (RIA) 1.0 inclusief vijf prioritaire investeringsopgaven: 1. Stedelijke vernieuwing IJmond (Uitvoeringsafspraken A), 2. Voldoende havenruimte voor toekomst haven en industrie, 3. Landschap, watersysteem en energie-infrastructuur Houtrakpolder, 4. Regionale netwerken energietransitie en 5. Transitiefonds verplaatsing Zaanse (voedings)industrie. De in de RIA zichtbaar gemaakte prioritaire investeringsopgaven worden geagendeerd op de daarvoor bestemde tafels van de binnen de NOVEX NZKG samenwerkende partijen. Ook wordt het belang van de ingebrachte BO Leefomgeving-afspraken door het Deltaprogramma Centraal Holland onderschreven. Tenslotte wordt het doel en de afbakening van het plan van aanpak Actualisatie Ontwikkelperspectief NOVEX-NZKG (2023) onderschreven door de partijen, waarbij een actualisatie van het perspectief wordt voorzien.

Vergelijkbaar met de andere NOVEX Haven- en industriegebieden is voor NOVEX-gebied NZKG afgesproken dat Rijk en regio gezamenlijk uitwerking en uitvoering geven aan de nationale ruimtelijk-economische strategie voor de haven- en industrieclusters. Specifiek voor het Noordzeekanaalgebied zijn er kansen om dit cluster vanuit energie, logistiek en brandstoffen, een belangrijke (inter)nationale als regionale functie te laten vervullen. De (inter)nationale economische richting van dit cluster moet aansluiten bij het profiel van de regio, het maatschappelijk draagvlak en wat ruimtelijk realistisch is. Bij de actualisatie van het Ontwikkelperspectief NOVEX-NZKG zal hier extra aandacht aan worden besteed. In dit cluster vormen netwerk- en ruimtecapaciteit de belangrijkste bottlenecks, versterkt door de nabijheid van stedelijk gebied en de daarmee samenhangende ruimtedruk. In dit licht wordt het steeds belangrijker om functies strategisch te positioneren. Belangrijke randvoorwaarden in dit cluster en waar voldoende aandacht voor moet zijn bij de uitwerking van ruimtelijk-economisch profiel: gezondheid, natuur en landschap, water en ruimtelijke kwaliteit.

Verder hebben regio en Rijk afgesproken zich in te spannen om de Regionale Investeringsagenda (RIA) voor het *NOVEX-gebied Groene Hart* en de hierin opgenomen sleutelprojecten mogelijk te maken en te realiseren. Zoals ik onder de regio Zuidwest al aangaf, is naar aanleiding van het nieuwe coalitieakkoord gekeken naar de gevolgen voor gebiedsgerichte NOVEX-samenwerking.

NOVEX Provincies

In de *Provincie Utrecht* hebben Metropoolregio Utrecht (MRU) en Rijk afgesproken om samen met bedrijven, overheden en kennisinstellingen te werken aan de uitvoering van de ruimtelijk-economische investeringsagenda (REIA) voor de Utrechtse gezondheidsmetropool door middel van vier strategische lijnen en hier jaarlijks via een bestuurlijk overleg met EZK de voortgang te monitoren: 1. Versnelling van innovatie en valorisatie, 2. Snellere opschaling van veelbelovende technologie binnen de economische ecosystemen, 3. Borgen van een toekomstbestendig vestigingsklimaat en 4. Versterken van onderlinge samenwerking.

Provincie Noord-Holland en het Rijk hebben afgesproken gezamenlijk op te trekken in de verdere uitwerking van het Ontwikkelperspectief Noord-Holland Noord, met als doel onderschrijving door de samenwerkende regionale partijen in het eerste kwartaal van 2027. Rijksopgaven en regionale ambities in vier gebieden staan daarbij centraal: Den Helder en omgeving, Wieringermeer/Agriport, de verstedelijkingsas regio Alkmaar en de verstedelijkingsas Westfriesland. Hierbij wordt bijzondere aandacht besteed aan de

economische ontwikkelstrategie en de doorvertaling daarvan naar deze 4 gebieden. Men start met de gebiedsaanpak Wieringermeer.

Ministerie van
Volkshuisvesting en
Ruimtelijke Ordening

Op het BO Leefomgeving was aandacht voor de economische ontwikkeling van *provincie Flevoland*. Provincie en Rijk hebben afgesproken de samenwerking door te zetten met als basis het nationaal en provinciaal economisch beleid en dat samen besloten wordt bij welke projecten gezamenlijk wordt opgetrokken. De partijen zien bij deze samenwerking een trekkersrol voor de regio en hebben afgesproken samen op te trekken bij de verdere uitwerking en uitvoering van het economisch profiel naar concrete gebiedsgerichte opgaven en investeringskansen. De economische ambities worden in toekomstige ruimtelijke keuzes geborgd, daaraan wordt een vervolg gegeven in afstemming tussen het Rijk en de provincie op basis van Rijksbeleid en de nieuwe Flevolandse omgevingsvisie. Daarbij sluiten we aan bij de werkwijze voor strategische agenda's tussen Rijk en regio waarover de minister van BZK uw Kamer op 1 juli 2026 heeft geïnformeerd⁴.

Datum

Onze referentie
2026-0000481956

Ruimtelijke keuzes waar sprake is van gestapelde ambities en opgaven waarvan economische ruimteclaims onderdeel zijn, worden door Rijk en regio opgepakt binnen het Ruimtelijk Arrangement en de NOVEX-cyclus. Bijvoorbeeld Lelystad -Noord, de komst van de kazerne in Zeewolde en ingebruikname Lelystad Airport, voor commerciële en defensie-doeleinden. Voor de inpassing van nieuwe defensielocaties, zetten provincie en Rijk de samenwerking met gemeenten en waterschap door. Provincie en Rijk zullen aanvullend op het gebiedsproces voor de nieuwe kazerne in Zeewolde gezamenlijk effecten en koppelkansen voor de bredere regio in kaart brengen en uitwerken, gebruikmakend van ontwerpend onderzoek.

Afsluitend

Ruimtelijke ordening vraagt om duidelijke keuzes, goede en meerjarige samenwerking en een lange adem. We zijn als land wereldberoemd om onze samenwerking tussen overheden: een talent dat we dagelijks gebruiken in de ruimtelijke ordening om te zorgen voor voldoende woningen, goede verbindingen, een fijne leefomgeving en mogelijkheden tot ontwikkeling van zowel economie als natuur.

Tijdens de Bestuurlijke Overleggen Leefomgeving 2026 hebben Rijk en regio de samenwerking verder vormgegeven door gezamenlijk integrale keuzes te maken waardoor woningen gebouwd kunnen worden, onze economie kan versterken, de natuur versterkt wordt, landbouw en defensie voldoende ruimte hebben voor ontwikkeling, maar bovenal: waar het fijn is om te leven. In het najaar staat er een debat gepland waarbij ik graag in gesprek ga met uw Kamer over deze onderwerpen. Want de ruimtelijke keuzes die wij nu maken, bepalen hoe Nederland er in de toekomst uit zal zien.

De minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke ordening,

Elanor Boekholt-O'Sullivan

Bijlage: Afsprakenlijst BO's Leefomgeving 2026

⁴ [Tweede Kamer, vergaderjaar 2025–2026, 29697, nr. 186.](#)